

'Goede opleidingen voor geestelijk verzorgers vind ik van cruciaal belang voor de toekomst van het vak'

Interview met Prof. dr. Hans Schilderman

Door: Drs. Theo A.R. de Zwart MA*

Bijna een jaar geleden is Hans Schilderman, hoogleraar Religie en Zorg aan de Radboud Universiteit van Nijmegen (Faculteit Religiewetenschappen) lid geworden van de Redactieraad van TGV. De redactie van TGV heeft in het afgelopen jaar in twee vergaderingen samen met de Redactieraad goed kennis met Hans Schilderman kunnen maken. Graag willen we u als lezers die gelegenheid ook geven.

1. We hebben je gevraagd voor de Redactieraad van TGV. Kun je aangeven waarom je toegezegd hebt daarin zitting te nemen?

Het contact met de beroepsgroep van geestelijk verzorgers vind ik belangrijk. De redactie is uitstekend op de hoogte van alles wat er speelt in de zorg. Het is een leuke club mensen die volgens mij hard werkt en die het vak van geestelijke verzorging creatief voor het voetlicht brengt. De redactie is daarbij trouwens geen spreekbuis van de beroepsvereniging. Ze is dus ook in staat om kritische distantie te houden ten opzichte van het beleid dat de VGVZ voert. Dat lijkt me een prima zaak. De Redactieraad is een adviesorgaan voor de redactie. Er zitten mensen in die ik ook in ander verband ontmoet. Erg prettig om elkaar dan weer tegen te komen met een mediadoel voor ogen. Het werken aan een goed communicatieorgaan van

geestelijke verzorging vind ik belangrijk. Je kunt zoiets alleen maar doen op basis van een breed draagvlak. Slim om daarvoor een Redactieraad in te stellen.

2. Wat denk je te kunnen bijdragen aan ons Tijdschrift? Het ligt voor de hand dat ik wat input zal geven op wetenschappelijk terrein. De geestelijke verzorging is in beginsel een academisch beroep en daarmee is de geestelijk verzorger ook iemand die wetenschappelijk kan reflecteren op de geestelijke thema's, vragen en problemen die haar/hem worden voorgelegd. Dat niveau moet niet alleen blijken in de communicatie binnen het vak, maar ook in de communicatie over het vak, bijvoorbeeld in TGV. Er verandert op dit moment bovendien veel aan de universiteiten: de verschuiving van theologie naar religiestudies, de integratie in geesteswetenschap-

pen, de keuzevrijheid van studenten, de opkomst van hoogwaardige postnitiële opleidingen, de schaalvergroting, internationalisering en profielversterking van het onderzoek, enzovoort.

Dergelijke ontwikkelingen hebben onvermijdelijk ook consequenties voor de opleiding geestelijke verzorging en voor de ontwikkeling van het vak in het geheel van de zorg. TGV moet mijns inziens geen wetenschappelijk tijdschrift worden. Maar een rubriek over kennisvergaar en -vernieuwing op het terrein van religie en zorg lijkt me een must. Als ik tijdschriften van andere academische beroepsgroepen lees, blijken wetenschappelijke bijdragen doorgaans uitstekend combineerbaar te zijn met 'close-to-life'-reportages van de praktijk.

Wat ik in TGV mis is systematische aandacht voor de analyse van het dagelijks werk in de geestelijke verzorging. Wat zijn de existentiële en religieuze thema's, vragen en problemen waarmee de cliënten worstelen?

4. *Jouw leerstoel in Nijmegen is Religie en Zorg. Hoe zie je jouw opdracht als hoogleraar?*

Het gaat om een persoonlijke en fulltime leeropdracht met een brede noemer: 'religie en zorg' aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

3. *Is er iets dat je mist in ons tijdschrift en dat je graag in wilt brengen?*

TGV lees ik graag. De redactionele formule lijkt mij goed, er wordt werk gestoken in format en opmaak, en de artikelen zijn doorgaans interessant. Wat ik wel mis is systematische aandacht voor de analyse van het dagelijks werk in de geestelijke verzorging. Wat zijn de existentiële en religieuze thema's, vragen en problemen waarmee de cliënten worstelen? En vooral, vanuit welk professioneel referentiekader komen geestelijk verzorgers tot hun probleemstellingen en interventies? Vanuit welke kaders vullen geestelijk verzorgers die ambitieuze noemers in van 'zingeving', 'spiritualiteit', 'presentie', 'vrijplaats'? Ik ben daar benieuwd naar, zoals ik me ook kan voorstellen dat het lezerspubliek nieuwsgierig is naar relevante wetenschappelijke studies. Een collega van een andere faculteit vertelde mij laatst dat hij vond dat geestelijk verzorgers wel heel veel over hun aanwezigheid, authenticiteit en zelfbeeld spraken en dat ze van die analyses ook veel lijken te verwachten voor hun vak. Die 'professionele introversie' – zo moet ik bekennen – herken ik wel en ik maak me er bovendien zorgen over. De aandacht zou wat mij betreft wel mogen verschuiven richting het primair proces, zodat de vraag of het lijden van de cliënt centraal komt te staan. TGV zou hieraan wel wat meer aandacht mogen besteden.

Het afgelopen jaar hebben we veel tijd gestoken in zowel de ontwikkeling van de master 'geestelijke verzorging' die enkele maanden geleden in gewijzigde vorm van start gegaan is, als in de voorbereiding van een postnitiële opleiding 'spirituele zorg'

die over een jaar moet starten. Goede opleidingen voor geestelijk verzorgers vind ik van cruciaal belang voor de toekomst van het vak. Tegelijkertijd zie ik mijn leeropdracht breder dan een academische behartiging van geestelijke verzorging. Zorg is een breed en uiterst relevant thema. We geven er in de Nederlandse begroting verreweg het meeste geld aan uit, en over enkele jaren zal meer dan een kwart van de beroepsbevolking werkzaam zijn in de zorg. Terwijl de zorg in de verzuilde tijd typisch vanuit een religieuze inspiratie vorm kreeg, is die noemer sinds de jaren zestig vervaagd en gedurende de afgelopen tien jaar in versneld tempo afgebouwd. Religie verdwijnt uit ons collectieve zorggeheugen.

Nostalgie is mij op dit punt vreemd, maar ik vraag me wel af of zorg zonder basis in een levensovertuiging te verantwoorden valt. Ik coördineer een internationaal Europees onderzoek naar de samenhang van religie en solidariteit. In een team van 11 onderzoekers vragen we ons in longitudinale analyses op internationale datasets af, of religie bijdraagt tot dienstbetoon aan familie en vrienden, of ze samenhang vertoont met vrijwilligerswerk en hulp, en voorspelt of men collectieve voorzieningen steunt. Met allerlei aantekeningen blijkt dat verband van religie en solidariteit keer op keer aantoonbaar. Solidariteit is een basisvoorwaarde van zorg en religie is een elementaire krachtbron voor die solidariteit.

Naast dergelijk grootschalig veldonderzoek ontwikkel ik met mijn scriptiestudenten 'action-research' in de geestelijke verzorging en onderzoek op het terrein van diagnostiek. Verder staat op mijn agenda de ontwikkeling van comparatief onderzoek naar zorgconcepties van religies. Ik hoop met dat onderzoek bij te dragen aan de ontwikkeling van fundamentele inzichten op het terrein van religie en zorg. Ik moet naarstig op zoek naar middelen,

want voorsnog heb ik helaas meer ideeën dan tijd en personeel.

5. *Je moet kiezen met het mes op de keel: onderwijs of onderzoek? Wat heeft jouw voorkeur?*

Als je met een mes bedreigd wordt, kun je het beste vertellen wat je belager het liefste hoort. Dat zal wel onderwijs zijn. Nu moet ik wel op mijn woorden letten, omdat ik net directeur onderzoek van onze faculteiten theologie en religiestudies ben geworden, maar ik vind onderwijs geven oprecht een prioriteit. In colleges leer

ik eigenlijk het meest. Ik ben dol op abstracte concepten, maar eigenlijk houd ik nog meer van de glazige blik van studenten als ik hen die begrippen voorleg. Dan kan het spel van begrip en onbegrip beginnen. Het is echt een spel: wie gelijk heeft staat wat mij betreft van te voren niet vast – ik ben nu eenmaal een 'Popperiaan' –, maar in het spelen worden de leervaardigheden wel ontwikkeld. De bewijslast verschuift voortdurend van student naar docent en vice versa. Daarvan kan ik echt genieten, en mijn studenten doen dat hoop ik ook.

6. *Je spreekt in je artikelen vaak over geestelijke zorg. Is dat iets anders dan geestelijke verzorging?*

Geestelijke verzorging is het vak; geestelijke zorg is de discipline. Het eerste is de beroepspraktijk; het tweede het begrippenkader waarin je begrijpt wat er aan de hand is, en op grond waarvan je intervineert. Het gaat me nu niet om de precieze termen, maar wel om het belang van een discussie over het specialisme en het domein van geestelijke verzorging in het geheel van de zorg. We komen uit een verzuilde tijd, waarin volkskerken de rol van de pastor/geestelijk verzorger definieerden op grond van een denominatiespecifieke theologie. Dat tijdperk van religieuze apartheid in de zorg is voorbij. Ambtelijke dienstverlening lijkt me in de geestelijke verzorging geboden, maar kan mijns inziens

Ambtelijke dienstverlening lijkt mij in de geestelijke verzorging geboden, maar kan mijns inziens niet langer dienen als een exclusieve en uitputtende aanduiding van het vak.

niet langer dienen als een exclusieve en uitputtende aanduiding van het vak. De institutionele band van cliënten met religieuze of humanistische achtergrondgenootschappen verbrokkelt in snel tempo en men is 'zoekende', vooral in situaties van betekenisverlies. Het object van geestelijke zorg omschrijf ik als geloof- en levensovertuiging in situaties waarin de eigen identiteit ter discussie staat door verlies aan houvast in het eigen leven. De beleving van gezondheid en ziekte, welzijn

en nood, autonomie en lijden, is doordrenkt van levensbeschouwelijke waarden die betekenisverlening oriënteren. Geestelijke zorg vat ik op als een studie van deze betekenisverlening, die daarbij verschillen en overeenkomsten tussen religies verdisconteert en interpreteert in theorieën van gedrag en cultuur. Dat klinkt abstract en er wordt door allerlei betrokkenen natuurlijk verschillend over gedacht. Mijn punt is echter dat we deze domeindiscussie moeten voeren met het oog op de ontwikkeling van het vak.

7. Hoe zie jij de toekomst van de geestelijke verzorging/geestelijk verzorger?

Dat is een vraag die je eigenlijk alleen genuanceerd kunt beantwoorden. Liefst aan de hand van een scenariostudie. Als ik de vraag voor deze gelegenheid kort beantwoord, heeft die te maken met keuzes in de domeindiscussie die ik net aanroerde. Of je definieert jezelf in volkskerkelijke en ambtelijke termen en stelt je zelf tevreden met een relatief isolement in de zorgsector zoals dat zo trefvend in de vrijplaatsfunctie nagejaagd wordt. Of je kiest voor een definitie in termen van het primaire proces bij je cliënten en raakt geïntegreerd in het geheel van de zorg. De eerste keuze drijft op de institutionele borging; de tweede op de bijdrage aan preventie, zorg of genezing. Beide keuzes hebben professionele veronderstellingen, middelen en doelen. In verband met de toekomst van het vak lijkt me de tweede optie noodzakelijk; maar de eerste vooralsnog waarschijnlijk.

8. Heb je als patiënt/familie lid ervaringen met geestelijke verzorging? Zo niet – wat zou je er van verwachten?

Enige jaren geleden lag ik met een hartblessure in het ziekenhuis. Het zag er ernstig uit, dus ik keek vol verwachting uit naar de geestelijk verzorgers. De eerste was er nog dezelfde dag; de overige twee druppelden de dagen erna binnen. Het waren natuurlijk naaste collega's. Ze hebben me uitstekend verzorgd: met authentieke aandacht, maar ook met een 'onzichtbare' professionaliteit van

jarenlange gespreksvoering waarin je als patiënt ongemerkt opeens je levensthema's bespreekt. Prachtig en onmisbaar!

Dat geestelijke verzorging alles met de leefwereld te maken heeft, merkte ik aan den lijve toen we enige jaren geleden midden in de nacht opeens rond het bed van mijn schoonmoeder stonden die geheel onverwacht door een herseninfarct was getroffen. De verpleegkundige vroeg of we een geestelijk verzorger wilden, maar de verzamelde familie wees meteen naar mij. Hij heeft er voor geleerd. Er was alleen een nivea-zalfje, het kaarsje mocht niet vanwege de brandvoorschriften en de Bijbel was kwijt. Het ritueel van de zegen verliep onbeholpen maar daardoor niet minder ontroepend. Prachtig en onmisbaar!

9. *Wat doet Hans Schilderman als hij niet denkt, schrijft of onderwijs geeft?*

Dat vraagt mijn vrouw zich ook steeds af. Ik kan hier natuurlijk vertellen over mijn wandelingen in de uitgestrekte bossen waar ik woon, over fotografie of ook over mijn fascinatie voor techniek. Dat doet echter niets af aan het feit dat ik nu eenmaal graag en voortdurend nadenk. Ik droom er zelfs over; het is als een warm bad. Het wordt echt tijd dat ik hierover eens met een geestelijk verzorger in gesprek ga...

* Drs. Theo A.R. de Zwart MA is werkzaam in de Alysis Zorggroep (Arnhem e.a.) als geestelijk verzorger en medisch ethicus. Tevens is De Zwart eindredacteur van het Tijdschrift Geestelijke Verzorging en verantwoordelijk voor de rubriek Column. De Zwart is thans bezig om bij Hans Schilderman af te studeren door middel van Action Research om te kijken of een Polikliniek Geestelijke Verzorging opgezet kan worden in de Alysis Zorggroep. Reacties naar aanleiding van dit interview kunt u rechtstreeks mailen naar Prof. dr. Hans Schilderman. Zijn e-mailadres is h.schilderman@rs.ru.nl

* Prof. dr. Hans Schilderman is hoogleraar met als leeropdracht 'Religie en zorg'. Hij is Directeur van het 'Institute for Research in Theology and Religious Studies' van de Radboud Universiteit Nijmegen (RUN). Hij is tevens bestuurslid van de 'International Society of Empirical Research in Theology'. Enkele recente publicaties van Schilderman zijn:

Schilderman, J.B.A.M. (2009). Geloven in de GGZ. Tijdschrift Geestelijke Verzorging, 12 (52), 23-32.

Schilderman, J.B.A.M. (2009). Wat is er geestelijk aan de geestelijke zorg? (inaug. Lect.). Nijmegen, RU.

Schilderman, J.B.A.M. (2009). Truth and Method in Empirical Theology. In: Francis, L.; Robbins, M.; Astley, J. (Ed.). Texts and Tables. Leiden/Boston, Brill. 27-40.

Schilderman, J.B.A.M. (2009). Towards a Generic Model of Religious Ritual. In: Francis, L.; Robbins, M.; Astley, J. (Ed.). Texts and Tables. Leiden/Boston, Brill. 101-125.

Schilderman, J.B.A.M. (Ed.) (2007). Discourse in Ritual Studies (Empirical Studies in Theology, 14). Leiden/Boston, Brill.

Schilderman, J.B.A.M. (2007). De Ontdekking van de Praktische Theologie. In: Theologisch Debat, 4e jaargang, maart 2007, (pp. 6-12).

Schilderman, J.B.A.M. (2006). Religie en Zorg in het Publieke Domein. In: Van de Donk, W.B.H.J.; Jonkers, A.P. (Eds.), Geloven in het Publieke Domein (pp. 395-416). Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Amsterdam, Amsterdam University Press.

Schilderman, J.B.A.M. (2005). Religion as a Profession (Empirical Studies in Theology, 12). Leiden/Boston, Brill.